

632

A CSALÁDI ÉS ÖRÖKÖSÖDÉSI JOG

TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE KELETEN

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

MOHAMMED TÖRVÉNYHOZÁSÁRA.

IRTA

KÁLLAI BÉLA.

Dr. SZÉLL GYULA

ÜGYVÉD

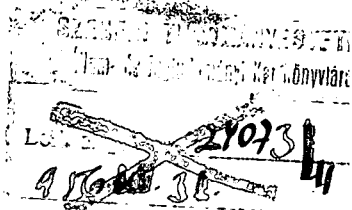
SZEGED

KOSSUTH LAJOS SUGÁR-ÚT 25.

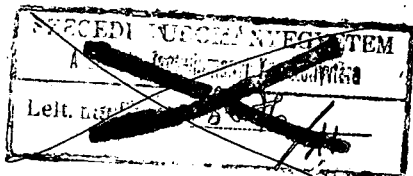
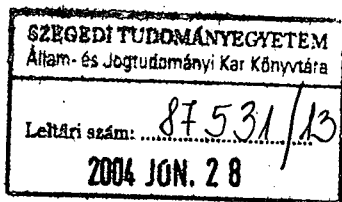
BUDAPEST.

ZILAHY SÁMUEL.

»Caeca sine historia jurisprudentia.«

Balduin.

E L Ő S Z Ó.

A következő lapok czélja, főbb mozzanataiban feltüntetni a jog azon két részének történeti fejlődését Keleten, mely legszorosabb kapcsolatban állván a társadalmi és álladalmi viszonyokkal, nemcsak a legfontosabb jogelvek ki-fejlődését, hanem egyszersmind a Kelet egész mivelődésének történetét tárja fel előttünk. A család képezi alapját a társadalmi és állami szervezetnek s ennélfogva a családi élet viszonyait szabályozó jogelvek, amint egyrésztől leghívebben tükröztetik vissza az emberiség fejlettségét és kultúráját, úgy másrésztől közvetlenül befolyván az álladalmi intézmények alakulására, a legkiválóbb gyakorlati jelentőséggel is birnak.

A családi élet viszonyaira irányuló jogelvek összessége alkotja a családi és örökösödési jogot. Azonban ezen igénytelen kísérletnek nem lehetett feladata, egész terjedelmében felkarolni mindazon intézményeket és szabályokat, melyek a családi jog keretébe esnek, s ennélfogva e helyen csak azon jogelvek ismertetésére kellett szorítkoznom, melyek a

családi élet két legkiválóbb mozzanatára vonatkoznak, tudniillik azon mozzanatra, melyben a család megszületik, s arra, melyben megszűnvn, új ágakra, kisebb családokra oszlik el. E két mozzanat a házasság és a halál, s ennél fogva a házassági és örökösödési jog története képezendi e szerény tanulmány tulajdonképeni tárgyát, és e két végpont között csak a családi élet különböző viszonyaira vonatkozó oly eszméket és intézményeket véltem felemlitendőknak, melyek kiválóbb jelentőséggel bírtak s a jog vagy a művelődés történetének további folyamatára mérvadó befolyást gyakoroltak.

E szempontból kiindulva, szükségesnek véltem mindenekelőtt azon kor társadalmi és jogviszonyait futólag ismertetni, mely a történet keretén kívül esik, s melyet a tudósok patriarchalis kornak neveznek; tettem ezt azért, mert e kor képezi az emberiség művelődésének alapját és kiinduló pontját, s e kor viszonyaiban találjuk kulcsát s magyarázatát számos oly szokásnak és intézménynek, melylyel a fejlődés későbbi szakáiban különböző népeknél találkozunk. Áttérvén ezután a Kelet kiválóbb államaira, fel-tüntetni iparkodtam a jog uralkodó eszméinek történetét, s rámutatni a jog fejlődési folyamatának azon lényegesebb mozzanataira, melyek a tudományos kutatás szempontjából jelenleg a legnagyobb fontossággal bírnak. Főszólyt e tanulmányban a mohammedán jogra fektettem; nemcsak azért, mert az iszlám jelzi a fejlettség azon legmagasabb fokát, melyre a Kelet eddigelé emelkedni tudott, de azért is, mert a mohammedán jog későbbi történetében oly jogrendszerre

fejlődött, melynél nagyobb szerűt azon időben a rómaiakon kívül más népnél nem találunk; és végül tettem ezt azért, mert tekintettel az utolsó évek eseményeire és a még mindig függőben lévő »keleti kérdés«-re, a mohammedán államokban uralkodó jog talán némi actualis érdekekkel is birhatna.

Hogy mennyire sikerült ezen igénytelen kísérletemmel kitűzött czélomat megközelítenem, annak eldöntését az olvasó méltányos ítéletére bízom.

B u d a p e s t e n, 1882. év május havában.

Kállai Béla.

T A R T A L O M.

	Lap.
I. Fejezet. A patriarchalis kor társadalmi és jogviszonyai . . .	1
II. Fejezet. India	36
III. Fejezet. Khina	47
IV. Fejezet. Judaea	53
V. Fejezet. Az iszlám.	
<i>A)</i> A Korán	60
<i>B)</i> Családi jog	80
<i>C)</i> Örökjog	98

I. FEJEZET.

A patriarchalis kor társadalmi és jogviszonyai.

A történet előtti kor népeinek és kulturájának, valamint a jelenleg még a barbárság és fejletlenség őseredeti állapotában élő vad törzsek társadalmi és — ha szabad e kifejezést használnom — jogviszonyainak felderítése és megismertetése, a mily fontos és érdekes az emberiség történetének és a mivelődés fokozatos előrehaladásának szempontjából, ép oly nagy fáradsággal s csaknem legyőzhetleneknek tetsző nehézségekkel jár s mindazon vívmányok, melyeket az emberi szellem a tudomány e terén eddigelé felmutatni képes, csak parányi részét, csak halvány alaponálait adják azon képnek, mely hivatva legyen ősapáink anyagi és szellemi életét csak megközelítőleg is visszatükröztetni. A jelenkor néhány tudósa, — kik között Lubbock elsőrangú helyet foglal el, — az őstörténeti népek állapotá-

nak feltüntetésére közvetítő kapocs gyanánt azon jelenkori vad népeket használja, melyek ama ősrégi népektől származva, évezredek óta mintegy megjegeczesedett s a civilizáció árnyékától sem érintett társadalmi viszonyok között élnek s melyekről megközelítőleg helyes következtetést lehetne vonni ama homályos idők népeire. Ha tehát ezen elméletet elfogadjuk, ha helyesnek tartjuk azon feltevést, miszerint a jelenkori vad népek állapota és társadalmi viszonyai közel állanak azokhoz, melyek között az őskor kezdetleges népei éltek, úgy az utazóknak, bár számos ellentmondással telt s gyakran nem is teljesen megbízható tudósításai legalább némi alapot s támpontot nyújthatnának a felvetett kérdés tisztázására nézve. Ámde vannak tudósok, kik ezen elmélettel szemben azon nézetet vallják, hogy az őskor népei korántsem valának barbárok, mert — ez elmélet képviselői szerint — a barbár népek képtelenek lettek volna önnön erejükből a fejlettség magasabb fokára emelkedni, hanem ellenkezőleg a fejlettségnek magasabb fokán állottak, és míg egyik-másik nép a fejlettség e fokáról részint belső ziláltság s tehetetlenség folytán lesüllyedt, addig mások e művelődés ösvényén tovább haladtak. A jelenkor barbár törzsei szintén oly népeknek lennének maradványai, melyek a civilizáció magasabb fokáról süllyedtek alá, ennél fogva tehát az ős, kezdetleges népek mintaképeit bennök épen nem lehet feltalálnunk.

Ezen elméletnek valószínűtlensége s felette hypotheticus jellege mellett még, a tudományos kutatás szempontjából, azon nagy hátránya is van, hogy itt a fentebbi elméletre nézve az utazók állításai által szolgáltatott, bár eléggé ingadozó alapot is elveszítvén lábaink alól, a merő feltevések és találgatások terén állunk, melyek a legtudományosabb és legésszerűbb indokolás mellett is alig képe-

sek az évezredek előtt lezajlott kor homálylepte állapotait megvilágítani.

Ellene szólanak ezen elméletnek maga a történet, a tapasztalás és a népelet természetes lefolyásának általános törvényei, mert a történet folyamán találkozunk ugyan népekkel, — hiszen ez a népelet természetes processusa — melyek elérvén hatalmuk és nagyságuk tetőpontját, ismét a cultura alacsonyabb fokára süllyedtek le. hogy más, hatalmasabb vagy tehetségesebb népnek engedjenek helyet; de a történet nem mutat fel példát arra, hogy egy nép, miután a civilizációval, az emberi szellem vívmányaival már megismerkedett, azoktól elválva, ismét a meztelen barbárság azon legkezdetlegesebb fokára süllyedett volna alá, melyet a jelenkorbeli vad törzsek elfoglalnak. Nem találunk népet, mely az egy isten eszméjének megismerése és felfogása után újra a bálványimádáshoz tért volna vissza, vagy olyat, mely miután az írás-olvasást és a mindennapi szükségletekre szolgáló eszközök előállítását megtanulta, ismét visszaesett volna a tökéletes tudatlanság állapotába. Ily foku hanyatlást a történet nem ismer, semmi positiv adat nem igazol s mi egyáltalában képtelenek vagyunk felfogni azon külső vagy belső befolyás természetét, mely egy népnek ily mérvű süllyedését, a civilizáció teljes kihalását előidézhette volna. Másrészt pedig a történelem segítségével képesek vagyunk kimutatni azt, hogy kezdve azon legrégibb időktől, melyekről egyáltalában biztos tudásunk van, egészen a mai napig, az emberiség szakadatlanul haladt előre a felvilágosodás, a cultura ösvényén s ennél fogva igazoltnak látszik azon feltevés: miszerint az emberi nem őseredeti állapota és kiinduló pontja a barbár tudatlanság állapota volt, melyből önnön erejéből bontakozott ki és önnön erejéből vetette meg azon alapot, melyen tovább

indulva lassú, de folytonos haladásban érte el a fejlettség azon fokát, melyet jelenleg elfoglal.

Nem tartozik e vázlat szűk keretébe mélyebben bebocsátkoznom azon tudományos vitába, mely e két ellentétes nézet tekintetében kifejlődött, s azt e helyen csak azon okból véltem felemlitendőnek, hogy mielőtt tulajdonképeni tárgyam fejtegetésébe bocsátkoznám, röviden jelezzem azon álláspontot, melyet a fentebbi kérdéssel szemben elfoglalom.

Az érintett kérdés kapcsában felmerül egy másik kérdés, mely bennünket e helyen közvetlenül érdekel s melynek végleges megoldása rendkívüli horderővel bírna az egész emberiség történetére nézve, mert egyrésztől fényt árasztván azon tőlünk oly távoleső homályos időkre, melyeket eddig sűrű fátyol von el a kutató szem elől, feltárná előttünk az emberi nem fokozatos fejlődésének folyamatát s kezünkbe adná számos oly szokásnak s felfogásnak kulcsát, melyek a jelenkori viszonyokkal nyilván már semmi összeköttetésben nem állanak és melyek ősrégi idők óta »mintegy megjegeczesedve nyugszanak lelkünkben«; * másrésztől pedig a lefolyt fejlődési processusról következtetést engedne vonni a haladás jövő stadiumaira és halvány alapvonalaiban jelezne azon irányt, melyben az emberi nemnek, a természet általános törvényeinek megfelelőleg a közel jövőben indulnia kell.

E kérdés pedig az, hogy mely állapot volt az emberi fajnak kezdetleges állapota, mily természettel és mily jelleggel bírt, minő alapokon nyugodott és mily viszonyok közt állott fen azon őseredeti bárbár társadalom, mely az emberiségnek alapját és kiinduló pontját képezi?

* Sir John Lubbock. Entstehung d. Civilisation und der Urzustand des Menschengeschlechtes. Német kiadás, 1. lap.

Azon elméletek között, melyek e kérdés tekintetében az összehasonlító jogtudomány terén kifejlődtek, kétségtelenül legtöbb jogosultsággal bír az, mely az emberi nem kezdetleges állapotának a patriarchális állapotot tekintti,* mert ezen elmélet kiinduló pontját azon zsidó patriarchális élet képezi, melyet halvány körvonalaiban Mózes könyveiben látunk ecsetelve, ezek pedig kétségen kívül az emberiség gyermekkoráig nyulnak vissza s oly társadalmi viszonyokra vonatkoznak, melyek ha nem is tárják fel előttünk fajunk legkezdetlegesebb korszakának képét, úgy mégis a civilizációnak oly fokára mutatnak, mely az őseredeti állapotnál sokkal magasabb nem lehetett.

Ezen elmélet szerint a legrégibb közösségek bizonyára nem nagy számból álló csoportok voltak, melyek a legöregebb férfi ősnak mint patriarchának vagy főnöknek korlátlan hatalma alatt állottak. A főnök hatalma kiterjedt összes családjára: gyermekeire épúgy mint szolgálira, kik csaknem ugyanazon állást foglalták el a családban, mint a gyermekek s ezeknek elsőbbsége csupán arra szorítkozott, hogy valamikor maguk is a család fejeivé lehettek. A gyermekek birtoka egyszersmind az atyáé is volt, ennek uralma azonban inkább a képviseleti, mint tulajdoni jogon alapult.

Látjuk tehát, hogy az emberek kezdetben kisebb-nagyobb csoportokban, családokban éltek, melyeknek alapját és összekötő kapcsát kiválólag, de mint azonnal látni fogjuk nem kizárólag, a közös őstől való leszármazás, tehát a vérrokonság képezé, s melyekben a családfő korlátlan hatalommal uralkodott. A hajdani társadalomnak alapja tehát a család volt, a társadalmat nem az egyének tömege, hanem a családok összesége alkotta és ebben rejlik az ő-

* Sir Maine Sumner Henrik. A jog őskora. Pulszky Ágost fordításában. 100. lap.

és ujkori társadalmak között fenforgó óriási különbség, mert: »az őstársadalom egyede a család, az ujkori társadalomé az egyén.« *

Említettük az imént, hogy az őskori társadalomnak alapját kiválólág a közös őstől való leszármazás, a vérrokonság képezte. A közös őstől való leszármazás volt azon jogczim, melynek alapján az egyén a törzs kebelében fellelte létének föltételeit, annak alapján élvezte a törzs védelmét és oltalmát és részesült mindazon jogokban, melyek az életközösségből erednek.

És valóban a vérrokonságon kívül alig lennének képesek oly köteleket képzelni, mely az emberiség gyermekkorában az érdekközösségnek és összetartásnak szilárd alapját képezhette volna; vagy oly főhatalmat, mely más czim alatt tarthatta volna össze e zabolátlan vad embereket, mely más érdek alapján követelte volna alattvalóinak feltétlen meghódolását és vak engedelmességét, mint a család iránti tisztelet, mint a közös ősök akaratan és szokáson alapuló jog nevében!

Habár azonban az őskori család első sorban a vérrokonságon alapult, a közös őstől való leszármazás nem képezte a családi szervezet és alkotmány egyedüli alapját. Kitűnik ez a nőtestvér állásából, mely távolról sem volt egyenjogu azzal, melyet a férfi-tagok foglaltak el, kitűnik ez továbbá abból is, hogy valamint az atyai hatalom alól felszabadított fiú, úgy a férjezett nő is ipso facto megszűnt a család tagja lenni.

De a természetes vonzódás vagy — mint Maine ** véli — a szülők iránti engedelmesség sem lehetett a családi kötelék alapja, mert az egyéni érzelem jogi szempont alá ál-

* Maine. A jog őskora, 103. lap.

** Id. m. 103. l.

talában nem eshetik és az sem a görög vagy római, sem a régibb jogokban tekintetbe nem jó, * s bizonyára még kevésbé juthatott jogi érvényre a barbár népeknél. Létezhetik ugyan a szívben, de nem a jogban s mint Fustel de Coulanges mondja: ** »Le père peut chérir sa fille mais non pas lui léguer son bien.« — A család jelentősége s az embereknek fogalmai a családról és törzsről leghívebben azon elvekben tükröződnek vissza, melyek az örökösödést szabályozzák, és épen az örökösödési törvények egyaránt ellentmondanak úgy a közös származás kizárólagos elvének, mint a természetes vonzódás elméletének.

Másutt kellett tehát keresni a családi szervezet súlypontját és ennek felderítése a római jogtörténészeknek képezi érdemét, kik először állították fel azon elvet, miszerint az őskori családnak alapját sem a születés, sem a természetes vonzódás, hanem a családfőnek azon hatalma és tekintélye képezi, melylyel később a római jogban a patria potestas néven találkozunk.

Amint ugyanis az őskori család fogalmát a jelenlegi felfogáshoz képest megszorítva látjuk azáltal, hogy a fiú emancipációja, a leány férjhezmenetele a családi köteléket és a törzsfőtől való függőséget megszakítja, úgy másrésről annak mesterséges kiterjesztését látjuk idegen származásuaknak az eredeti közönségekbe való felvétele által. Nemcsak a római és görög jogban, nemcsak a kelta clanszervezetekben, hanem már az őskori keleti társadalmakban, a legprimitívabb közönségekben *** is találkozunk a rokonságnak

* Fustel de Coulanges: La Cité antique. 39. s. k. l.

** Ugyanott.

*** »Minden jogképelem közt legkorábban s legáltalánosabban az volt használatban, mely a családi rokonságot mesterségesen engedte megteremteni.« Maine 107. l.

a közös őstől való leszármazás fictiója általi megteremtésével, az eredeti család fogalmának idegenek örökbefogadása alapján történt mesterséges kitérítéssel. És az adoptio a Kelet és társadalmában sokkal kiválóbb horderővel bírt, mint akár Rómában vagy Görögországban, akár a Nyugat bármely más ős családi szervezetében, mert ha az Rómában és a Nyugaton egyáltalán eszközt képezett a család tekintélyének emelésére, fennállásának biztosítására, Keleten az a nép vallásos meggyőződésén, a túlvilági élet eszméjén alapult s a mit Nyugaton a család érdeke megkivánt, Keleten az vallási kötelesség volt. E sajátos intézménnyel alkalmunk leendő az egyes népeknél, különösen India családi jogában közelebből megismerkedni. Itt azt csak azért érintettük, mert az ős családi szervezet alapjának kutatásánál az oly lényeges mozzanatot képez, hogy annak figyelembe vétele nélkül az őskori kezdetleges közönségekről helyes fogalmat alkotni lehetetlen. Az őskori család tagjait tehát részben egy közös őstől leszármazott vérrokonok, részben oly idegenek képeztek, kik örökbefogadás által a családi kötelékbe felvételtek s kiknek ugyanazon őstől való leszármazása jogképzőelem által feltételeztetett.

A fentebbiek nyomán látjuk már most, hogy nem minden ősi társadalom a közös őstől való leszármazás útján alakult, hanem minden szilárd alapokon nyugvó társadalom vagy birt ily közös származással vagy feltételezte azt.

Azon hatalom és tekintély pedig, mely az ilyen családi közönségeket összetartotta, a patria potestas volt.*

A hol a patria potestas kezdődik, ott kezdődik a

* Fustel de Coulanges ezen elméletet nem fogadja el, hanem a család alapját és szervezetét a családi cultusra vezetvén vissza, azt állítja, hogy azon kötelék, mely az ős család tagjait összetartotta sokkal hatalmasabb volt mint a születés, az érzelem vagy a fizikai

család és a rokonság, a hol ez véget ér, ott szűnik meg a családi kötelék is. Ebből magyarázhatók meg azon sajátos intézmények, melyeket a régi családi szervezetben látunk; ezért tartóznak a rokonsághoz a gyermekül fogadott idegenek, ezért veszíti el az emancipált fiú minden rokonsági és családi igényeit; ezért nem tekintetnek végre a nők leszármazói a rokonság kebelébe tartozóknak; mert ezek nem a nő, hanem a férj atyjának patria potestasa alá jutnak s így a nő családjára nézve nem létezőknek tekintetnek.

Valamint a legkülönbözőbb népek fejlődési története, daczára a faj különbségnek s a népeletre közvetlenül befolyó egyéb körülményeknek, kezdetben csaknem ugyanazon körökben mozog s ugyanazon fejlődési folyamatot tünteti fel, úgy látjuk, hogy a fejlettség bizonyos fokán a családi szervezet csaknem mindenütt ugyanazon alapokon s elveken nyugszik s ebből kifolyólag a kezdetleges családi szervezet élén álló törzsfőnök hatalma és hatásköre minden népnél a korlátlan uralomnak, az autokrátiának hasonképét tárja fel előttünk. A tyrannus, ki Strabor szerint az araboknál, és aethiopoknál a közönségek élén állván, a tagok felett korlátlan önkénynyel uralkodott, a maláii panghulu és a dumpsze, a délafrikai maravi törzseknél, az ős german Muntwald s a még jelenleg is korlátlan hatalommal bíró chinai törzsfőnök, ők mindnyájan hasonló jelleggel, hivatással és hatáskörrel bírtak. Az ős családok főnöke korlátlan ura volt a család valamennyi tagjának és a család összes vagyonának. Ő intézkedett alattvalói éléte és birtoka felett, őt illette később a nők férjhez adási joga sat.

erő, nézete szerint az a vallás, a családi tűzhely és az ősök tisztelete volt: »La famille antique est une association religieuse plus encore qu'une association de nature.» (La Cité antique 41. l.)

De amint egyrészről feltétlenül rendelkezik alattvalóinak élete és vérével, úgy másrészről köteles a családtagokat a közös birtokból eltartani, ő képviseli a törzset kifelé s így első sorban ő köteleztetik a vérbosszúra, ő felelős minden egyes tag által elkövetett cselekedetekért, az egyesek vétségei- és adósságaiért. Sajátságos intézményét képezi minden kezdetleges társadalomnak, hogy az egyén vétke az egész családé s viszont ha a közönség vét, a vétek következményei kiterjednek a család minden egyes tagjára. A főnök azonban a törzs valamely tagja által elkövetett jogszegés felelőssége alól magát kivonhatta az által, hogy — mint ezt a római *pater familias* is tehette — a kár teljes pótlásául felajánlhatta a vétkező személyét, és hasonlóan adósságok miatt családi vagyon hiányában a törzs valamelyik tagját adhatta el, még pedig rendszerint, azt, ki az adósságot okozta; ebből fejlődött ki később a *noxae datio* intézménye.

A törzsfőnök ezen jogai szorosan összefüggnek a főnök személyes felelősségével a közönség minden egyes tagjának cselekedeteért s azzal, hogy az egyesnek minden vétke visszaháromlik a testület összességére, de egyszersmind mutatják azt is, mily korlátlan hatalommal birt a családfő alattvalóinak nemcsak vagyona, hanem teste és élete felett is.

Általában az őskori családi élet és szervezet a legszorosabb közösségnek s összetartozóságnak képét tünteti fel. A család erényei és dicsősége minden egyes tagra háromlott s viszont vétkeiért és bűneiért minden egyes tag bűnhődött: közös volt az élet, a háztartás, a vagyon, közös volt minden zsákmány és szerzemény és az összes családtagok közös birtokát képezték végre a nők és a gyermekek.

A házasság és a szülők és gyermekek közötti benső viszony, mely jelenleg az alsóbb míveltségi fokon álló népeknél is a családi élet szilárd alapját képezi, azon kölcsönös vonzalom és szeretet, mely gyengéd kapcsolatot képez a család egyes tagjai között, oly természetes, magától érthető viszonynak tűnik fel, hogy könnyen azt hinnők, miszerint ez már ősidőktől fogva így volt s hogy a rokonok iránti szeretet az emberiségnek veleszületett ösztönszerű tulajdonát képezi. Nincs nagyobb tévedés. Azon ősi időkben, melyekbe az emberiség gyermekora esik, a család képezte ugyan a társadalom alapját és az életközösség központját, de azt — mint láttuk — nem a kölcsönös szeretet és hajlam, hanem a physikai erő s a szükség tartotta össze.

»A fejlettség alacsony fokán álló fajok házassági köteléket nem ismernek, igazi szeretet náluk ugyszólván soha sem fordul elő és a házasság e népeknél nem a kölcsönös hajlamban leli forrását.« *

És tényleg a házasság első stadiumán tökéletes nőközösséget látunk. A nő, ki a keleten még jelenleg is alárendelt állást foglal el, azon időkben lelketlen dolognak tekintetett, melyet a törzs bármely tagja tetszése szerint használhatott, ** az ekként született gyermekek pedig a törzs közös gyermekeit képezték. Így olvassuk Herodotnál, *** hogy egyes aethiop törzsek közösen élnek a nőkkel, s

* Lubbock, id. m. 59. »Der Begriff der Ehe trägt bei den minderen Rassen im Allgemeinen einen wesentlich anderen Character als bei uns; sie ist ein stoffliches, kein geistiges Band, sie gründet sich auf Gewalt, nicht auf Liebe. Das Weib wird nicht die Genossin, sondern die Sclavin des Gatten.« id. m. 133.

** Bachofen: Das Mutterrecht eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur. Stuttgart 1861. 10. s k. l.

*** IV. 180.

ugyanazon író* említi, hogy a nazamon törzseknél minden férfiúnak több neje van és azok a nőkkel közösen érintkeznek. Strabo (16, 775) és Diodor (3, 31, 32) szintén említik a nők özösséget egyik-másik afrikai törzsnél.**

Hogy a házasságból hiányzott a régi időben minden nemesebb érzelem, minden benső vonzalom, mily kevésbé láttak a nőben mást, mint a család fentartásának s a kényelmes életnek eszközét, látjuk abból, hogy pl. az ó-kaliforniai indek, a középindiai keriah törzsek s egyéb népek nyelvében is ismeretlen a szeretet, a házasság s hason fogalmaknak megfelelő kifejezés, úgy, hogy a missionariusok, kik a bibliát le akarták fordítani, kénytelenek voltak a fogalmakra új szokat alkotni;*** Morgon† pedig egy abahuela nőről tesz említést, ki három évig élt házasságban egy más törzsbeli férfiúval, a nélkül hogy vele beszélni tudott volna. Minthogy egyikök sem iparkodott a másik nyelvét megtanulni, csak jelekkel érintkezhettek egymással.

Egy másik utazó, Lander, állítása szerint »Yariba benszülöttjei (Közép-Afrikában) a házasságot nagyon lényegtelen dolognak tekintik; a házasság kötése egy férfiúnak nem okoz több gondot, mint egy buzakalász levágása; hajlamról itt szó sincs«, míg Chittagong hegyi népei Indiában a házasságot a külső kényelemre szolgáló tisztán testi intézménynek tekintik s eszköznek arra, hogy ebédjüket megfőzethessék. »Házassági gyöngédségről fogalmuk sincs.«††

* IV. 172.

** Lásd bővebben: Post: Die Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit und die Entstehung der Ehe, Oldenburg 1875, 19. s k. lapjain.

*** Lubbock, id. m. 59, Post id. m. 19.

† Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family, p. 227.

†† Lewin, Hill Tracts of Chittagong, p. 116.

A barbárság és fejletlenség e fokán még a vérfertőzés fogalma ismeretlen. Strabo* szerint a polyandriában élő arabok anyjukkal és nővéreikkel is közöszülnek, és kétségtelenül jellemző a kezdetleges társadalmi életre nézve, hogy házassági akadályok a vérrokonság alapján teljesen hiányoznak.**

A nőközösség képezte tehát a két nem egyesülésének legkezdetlegeseb alakját s azon kiinduló pontot, melyből az emberiség lassú fejlődése és művelődése folytán a monogamia, mint az emberi méltóságnak és önérzetnek egyedül megfelelő házassági forma létesült.

E két végpont között azonban a fejlődés különböző mozzanatainak egész lánczolata foglal helyet, melyek az emberi nem fokenkénti emelkedését jelzik s melyeknek gyorsabb vagy lassabb egymásutánja legtisztább tükrét képezi az illető nép culturképességének.

De azon szoros viszonynál fogva, mely a házasság és minden egyéb társadalmi s álladalmi intézmény között fenáll, azon különböző külső és belső befolyásoknál fogva, melyek valamely nép fejlődését s mivelődését siettetik vagy akadályozzák, kivált pedig azon körülmény folytán, hogy az egyik fejlődési fokról a másikra való átmenet nem rögtöni elhatározásnak, hanem az illető nép felfogásában, miveltségében s egész szellemi életében régóta előkészített és lassankint végbement átalakulásnak eredménye: felette nehéz minden egyes népnél rámutatni azon fejlődési stadiumra, melyet történetének bizonyos szakában elfoglalt. Ez okból mi itt csak azon kiválóbb mozzanatok feltüntetésére fogunk szoritkozni, melyek mintegy utjelzők gyanánt szerepelnek az emberi mivelődés hosszú történetében és

* 16, 783.

** Post id. m. 19. l.

melyek a legfontosabb közvetítő kapcsolatokat képezik a nőközösség és a monogamia között.

Ezen közvetítő kapcsolatok alatt mindenekelőtt a polygamiát értjük, névszerűen annak két alkatát, a polyandriai és polygyniai házasságot.

Mielőtt azonban a polyandria a régibb nőközösséget teljesen kiszorította volna, az egyes népeknél különböző szokások és intézmények fejlődtek ki, mintegy átmenetet képezvén a kettő között.

Igy pl. egyes indián törzseknél azon szokás dívott, hogy egy férfi neje egyszersmind férje valamennyi fivérének neje s ezek ismét a nő nővéreinek lesznek férjei. Ekként azután az első gyermek a legidősebb fivér, a második a második fivér gyermekének tekintetik s így tovább.*

A havaji sziget egyes törzseinél azon szokást látjuk, hogy a fivérek közösen bírják feleségeiket, a nővérek pedig férjeiket.**

Határozottabb jellege a polyandriának legelőször azon szokásban tűnik fel, melyszerint egy család valamennyi fivérének egy közös felesége volt. Így volt ez a szabaeusoknál, a bodpa törzseknél Ladakban és egyebek közt, mint Strabo*** emliti, az araboknál a fivérek szintén csak egy közös nővel bírtak.

A régi nőközösségnek maradványát s némi tekintetben átmeneti fokot képez a polyandriára azon sajátos intézmény, mely a leviratusi házasság néven ismeretes s mely különösen a zsidóknál fordult elő. Ez pedig abban állott, hogy ha a férj gyermekek nélkül halt el, úgy az elhunytak fivére lépett házasságra az özvegygyel s az e házassá-

* Post id. m. 21.

** Peschel, Völkerkunde. 241. l.

*** 16, 783.

ságból született első fiu az elhunyt gyermekének tekintetett s annak nevét is viselte. E szokásból világosan látjuk az őskorban dívott azon elvet, melyszerint a megüresedett főnöki tisztség elfoglalására hivatott férfiú, a család egyéb vagyonával együtt, az elhunyt feleségeit is örökölte és Lubbock helyesen jegyzi meg, hogy ezen intézmény alapja inkább a tulajdonjogban, mint a polyandriában keresendő.*

Még egy sajátságos szokásról legyen szabad e helyen megemlékeznem, mely szintén még a nőközösség korszakába esik s a déli indiai reddie törzsnél hosszú ideig volt érvényben. E szerint egy 16—20 éves leányt nőül adtak egy 5—6 éves fiúhoz, kinek kiskorusága alatt a nő más felnőtt férfiúval él, kivél csak atyai részről nem szabad rokonságban állnia és az ezen házasságból született gyermekek a fiú gyermekeinek tekintetnek. Mire a férj felserdül, a nő természetesen már megvénült s amaz most ismét egy másik fiu feleségével él házassági viszonyban s az általa nemzett gyermekek ismét a kiskoru férj gyermekeinek tekintettek.**

Azon elnyomottság és alárendelt állás, melyet a nő a hajdani nőközösség idején a családi életben elfoglalt,*** azon korlátlan hatalom, melyet a férfi a nő fölött gyakorolt, a Kelet számos népénél idővel visszahatást szülvén, a másik végletnek t. i. a nőuralomnak adott létet, melylyel karöltve járt a nemi közösségnek kétségtelenül leglealacsonyítóbb s

* Lubbock, id. m. 118.

** Post. 25.

*** A nő ezen alárendelt viszonya érthetővé teszi azon felfogást, mely szerint az előkelő leány sokkal magasabban áll semhogy férjhez mehessen. Livingstone egy betchuana főnök leányáról is azt jegyzi meg. A főnök ugyanis »minden férjet neje urának tekintett s ezért így szólt leányához, minden emberem a tied, választhat sz magadnak egyet, de ne tartsd meg egyet sem.« Lubbock. 81.

leggyalázatosabb viszonya, melyet az emberiség története egyáltalában felmutat, tudniillik a *polyandria*, melyben a férfi, ki természeténél s képességeinél fogva az uralkodásra s önállóságra van hivatva, akarát és jognélküli lényé, a női önkény és szeszély vak eszközévé törpül.

Már a régi írók említenek egy népet, az amazonokét, mely kizárólag nőkből állván, a szomszéd népek férfaiival csupán gyermeknemzés céljából érintkezett s az ekként született gyermekek közül ismét csak a leányokat tartotta meg, a fiúkat pedig atyjuknak küldötte vissza. E törzsek állítólag Hercules által tétettek tönkre. Ám tartozzék e történet a mesék országába, annyi kétségtelen, hogy a Kelet számos őskori népénél a sokférjűség érvényben volt s egymásik vad törzsnél még jelenleg is dívik. Így számos utazó egybehangzó állítása szerint a malabári partvidéken sokférjűséggel egybekötött gynaikokratia van érvényben.* Itt csak királynők léphetnek a tróura, kiknek egyedül leányai birnak trónöröklési igénynyel, míg a gyermekek a közönséges alattvalók sorában foglalnak helyet. Hasonlóan csak a leányok birnak örökösödési joggal, tetszésök szerint érintkeznek a férfiakkal és mint Attinga királyságában a legszébb ifjakkból háremeket tartanak.** Hasonló viszonyok uralkodtak a ladroni és mariani szigeteken. — Tibetben a legidősb fivér választ egy nőt a család valamennyi férfitagja számára,*** és Candyban, Ceylon szigetén, minden család csak egy nővel bir, a gyermekek pedig ép oly közösek, mint a földbirtok.

E felsorolt példák eléggé bizonyítják a *polyandria* fenállását, mely azonban nem képezi a Keletnek egyedüli

* Unger 10.

** Meiner. *Gesch. d. weibl. Geschl.* I. köt.

*** Unger, *ibid.*

kiváltságát, hanem a Nyugaton is ismeretes volt. Így Julius Caesar * a régi brittanokról ezeket írja: »uxores habent deni, duodenique inter se communes et maxime fratres cum fratribus, parentesque cum liberis, sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, a quibus primum virgines quaequae ductae sunt.« **

Világosan kitűnik ebből, hogy az egymástól legtávolabb eső és egymással semmiféle összeköttetésben nem álló népeknél bizonyos időben ugyanazon intézmények lehettek fel, hogy e népek a fejlődés ugyanazon stádiumain mentek keresztül, hogy tehát azon jelenleg felfoghatlanoknak és észelleneseknek tetsző szokások a művelődés természetes és szükséges közvetítőit képezték s ennél fogva ezeknek alapját és kulcsát nem jelentéktelen esetlegességekben, hanem az emberiség veleszületett jellemvonásaiban és sajátságaiban kell keresnünk.

A harmadik fejlődési fokon a férfiú visszaköveteli a természetnél fogva őt megillető jogokat, a család feletti feltétlen uralmat, a nő visszasüllyed előbbi alárendelt állásába, s ekként keletkezik a házasság azon alakja, mely mint polygynia még jelenleg is általános érvényben van a Kelet népeinél.

Ha kutatjuk ezen házassági forma alapjait és mibenlétét, azon okokat, melyek a polygynia általános érvényét s rendkívül hosszú időn át tartó fenállását előidézték, látni fogjuk, hogy ezen intézmény a fejlettség alacsony fokán álló népek természetében és sajátságaiban, valamint a társadalmi viszonyok sajátszerű jellegében leli magyarázatát.

Azon alárendelt viszonynál fogva, melyet a nő a Kelet minden népénél, minden időben elfoglalt, a házasság

* De bello Gallico V. c. 14.

** L. bőv. Post 22.

céljának magasabb erkölcsi szempontból való felfogása tiszta lehetetlenség volt. A keletiek a házasságot nem tekintették egyébnek, mint eszköznek a két nem egyesülésére, a család fentartására és folytatására és épen ez okból a férfiú felelőségétől nem követelt mást, mint testi szépséget és épséget. Már pedig a keleti éghajlat behatása folytán, a nők a mily gyorsan fejlődnek, ép oly gyorsan hervadnak el, míg a férfiak hosszú időn át maradnak testi erejük teljes birtokában. Miután tehát a házasság csakis a testi ösztön kielégítésére irányul s annak erkölcsi és szellemi oldala még érvényre nem juthat, mi sem természetesebb, mint az, hogy a férj, ha anyagi viszonyai kedvezők, több nővel él közösségben. Ehhez még egy más körülmény járul.* Keleten, hol háziállatok, melyeknek teje nálunk a gyermek eledelül szolgál, nem találhatók, azon szokás dívik, hogy az anya három-négy évig szoptatja gyermekét; a mely idő alatt a házasságok egymással nem érintkeznek. Hát tehát a férjnek csak ezen egy felesége van, teljesen elhagyatottan kénytelen élni. Lubbock, ki ezen körülményt először vette tekintetbe, példa gyanánt a Fidsi szigetek lakóit hozza fel, hol egy nő rokonai határozott sértésnek tekintik, ha a szokásos három, illetőleg négy év letelte előtt, gyermeket szül.**

Ezen indokok mellett, melyek kétségtelenül nagy mérvben járultak a polygamia általános elterjesztéséhez, nem szabad felednünk, hogy azon időkben a törzs fennállása és léte az önvédelemtől függött, hatalmának és tekintélyének alapját fegyverképes tagjainak száma képezte. Minden törzs életkérdésnek tekintette tehát férfitagjainak szaporítását és erre minden lehető eszközt felhasználott. Erre vezethető vissza

* L. bőv. Lubb. 115.

** Lubb. 66. l.

a tejrokontság intézménye,* melylyel a mohammedán jogban közelebbről meg fogunk ismerkedni; ebben láthatjuk egyzersmind magyarázatát az örökbefogadás gyakoriságának, de természetes, hogy az első és leghathatósabb eszköz ama cél elérésére a polygamia volt.

A nőközösség, a polyandria és a polygynia a házasság őskori történetének három legkiválóbb fejlődési stadiumát képezi, s Bachofen** az első, a hol házasságról tulajdonképen még szó nem lehet, szabálytalannak, a másodikat, melyet az anyajog korszakának mond, anyaginak, a harmadikat pedig, melyben az atya szellemi fölénye végre érvényre jut, szelleminek nevezi.

Az emberiség történetében a legrégibb idők óta egy az emberi természetben rejlő törekvés észlelhető, mely kezdetben csak ösztönszerűleg és öntudatlanul később mind öntudatosabban és határozottabban jutott kifejezésre s ez a törekvés az egyenlőség és a szabadság felé. A házasság fejlődésének eddigi mozzanataiból kitűnik, hogy kezdetben — eltekintve a nőközösség korszakától, melyben jogról szólanunk nem lehet — mindig csak az egyik házaspár részén, előbb a nő, utóbb a férj részén volt a szabadság, a jog és a hatalom, míg a másik fél a föltétlen szolgaságban élt. A művelődés természetes folyamatának megfelelőleg a legközelebbi fejlődési foknak annak kellett lennie, melyen a családi élet alapját és biztosítékát mindkét házaspár teljes egyenlősége és szabadsága képezi. E fejlődési fok alatt a monogamiát értjük.

De az emberi fejlődés csak lassan és hosszadalmas átalakulások folytán megy végbe, és mielőtt a monogamia teljes diadalra juthatott volna, a különböző népeknél más-más

* Kremer, Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen.

II. 113.

** Das Mutterrecht.

intézmények létesültek, melyek a soknejűséget szabályozván és megszorítván, a tiszta monogam házasság uttörői és közvetítői gyanánt szerepeltek.

Ily intézményeket látunk az egyiptomiaknál és zsidóknál, hol a különben általánosan elterjedt polygamia daczára a papok csak egy nőt vehettek el.* Hasonlóan látjuk, hogy a talmudi és moszlim jogban a polygamia megszorított és a törvényes nők száma négyben állapított meg; továbbá számos népnél azon szokással találkozunk, hogy a korlátlan polygamia mellett az első nő kiváló tekintélyben áll, ő szerepel mint a többi nők főnöke, mint férje meghittje és tanácsadója, sőt találkozunk népekkel, melyek csak az első feleséget tekintették törvényesnek, míg a többi rabnő gyanánt szerepelt.**

Határozott lépést az egyéni házasság felé képez egy intézmény, melyet ezen barbár népeknél legkevésbé sem vélénk megtalálhatni t. i. az exogamia vagyis azon tilalom, melynél fogva a férfiak saját családjuk kötelékébe tartozó nőkkel házasságra nem kelhettek, a mely intézmény egyrészről legelső alapját képezte azon később oly nagy jelentőségre emelkedett jogelvnek, miszerint a vérrokonság házassági akadályt képez; másrészről pedig a törzstagokat idegen nőkkel való házasság-kötésre kényszerítván, előmozdította a nőrablás szokását, mely mint látni fogjuk, azon időben az egyéni házasság legelső és legáltalánosabb alakja volt.

Azon időben, midőn még a nőközösség képezte a nemi egyesüles egyedüli alapját, a törzs tagjai endogamiában éltek, azaz csak saját törzsbeli nőkkel érintkeztek. Az

* Bachofen Mutterrecht 152. l.

** Waitz Anthropologie, V. 107, és Müller allgem. Ethnographie 385.

eredeti törzsközönségeknek kisebb csoportokra s családokra való elágazásával azonban az ellenkező elv jutott érvényre és a vérrokonok közötti házasságok megtiltattak.

E szokás idővel a legtöbb nép családi életébe beszivárgott s külső kifejezését abban látjuk, hogy a házasság csak két különböző családi névvel bíró egyén között jöhet létre.*

Az endogamia, később ugyan még fennmaradt, de sokkal ritkábban fordult elő, s egyedüli alapját a családi és faji büszkeségben és a körülakó szomszéd törzseknek megvetésében lelven, kutforrását képezi a későbbi arisztokracziának.

Az egyéni házasságnak legrégibb s legáltalánosabb alakja a nőrablás volt. Az őskori nőközösségekben a törzs minden nőtagja az összes férfitagok tulajdonát képezte, minden férfinak jogos igénye volt a törzsbeli nőkkel érintkezni s így ilyenekkel senki sem élhetett kizárólagos házasságban tagtársai jogainak csorhítása nélkül. A családtagok ezen jogai mindig tiszteletben tartottak s az andamanoknál pl. szigorú büntetés érte azon nőt, ki valamely törzsrókontól a házassági kötelesség teljesítését megtagadta.** Ily körülmények között a családi körön belül individualis házasság lehetetlen volt, mert tényleg a tagok összességének jogaiba ütközött volna. De másként állott a dolog oly nővel szemben, kit a törzs valamely más törzstől rabolt el. Ez az ő kizárólagos tulajdonát képezte, melyhez senki másnak igénye nem lehetett és e nő felett, ki az illetőnek tényleg rabszolgánője volt, ő feltétlen rendelkezési joggal bírt; tetszése szerint elküldhette, megtarthatta, és meg is

* Post, Lubbock, id. m. Peschel Völkerkunde 260, Waitz Anthropologie III. 106. l.

** Lubbock id. m. 84. l.

ölhette a törzs jogainak megsértése nélkül. Tehát a törzs valamely tagjának egy általa elrabolt nővel folytatott házassági viszonyában akadunk az egyéni házasság első nyomaira.

A nőrablás, mint első házasságkötési forma, oly rendkívül el volt terjedve, hogy határozottan lehet állítanunk, miszerint az, a fejlődés bizonyos fokán, a föld minden népénél dívó intézmény volt.*

Kezdetben a nőrablás valóban meg is történt s legtöbbször az elrabolt s ellenszegülő nőnek legkegyetlenebb kínzásával járt; a tettes pedig, a nő rokonainak kiengesztelésére, pénzbírságot tartozott fizetni. Így pl. a Sidney környékén lakó benszülöttek következő módon szoktak nőt szerezni: »A szerencsétlen leányt oltalmazói távollétében rabolják el. A nőrabló először is oly kegyetlen ütésekkel mér buzogányával vagy fafegyverével a leány fejére és vállára, hogy a vér patakokként ömlik s az áldozat aléltan rogy össze. Erre oly kiméletlenséggel és kegyetlenséggel hirczoltatik a bozótton keresztül, hogy az ember azt hinné, a szegény teremtnak rögtön ott kell vesznie. A netán az uton heverő kövekre s fatörzsekre a szerető, vagy jobban mondva rabló, természetesen nem ügyel s egyedüli törekvése oda irányul, hogy zsákmányát biztonságba hozza; ez megtörténvén, oly hajmeresztő jelenet következik, hogy képtelen vagyok azt ecsetelni. A leány rokonai jogaiknak illetlen megsértését nem bosszulják meg, hanem a legközelebbi alkalommal hasonló eljárás által vesznek maguknak elégtételt.« **

Indiában a nőrablás külön házassági formát képez,

* Müller Kamcsatka lakóiról azt mondja: »attrapper une fille est leur expression pour dire marier.*

** Lubbock 87. — Collins' English Colony in New South Wales. p. 362.

melyet Manu * kivált a második kaszt, a harczosok kasztja számára érvényes házasságkötési forma gyanánt állított fel. — Azon nézet, miszerint az erőszak és házasság között szoros viszony áll fenn, oly mélyen meggyökerezett a hajdani népek felfogásában, hogy az előbbi különleg még akkor is létezett, midőn alkalmazásának szükségessége már rég megszűnt s midőn »a népek szaporodásával és művelődésével a nőrablás kezdetben kényelmetlenné, utóbb kivihetetlenné lett.« **

A nőrablás tehát idővel mindinkább szinlelt cselekménynyé változott át, de mint a házasság létrejöttének symboluma, a házassági szertartásoknak ezután is lényeges alkatrészét képezi. Így pl. a kolh törzsnél, Indiában, a vőlegény előzetesen állapítja meg a nő rokonaival a leány árát s ezután szinlelt ütközetben ragadja el menyasszonyát családja köréből. ***

Az imént említettük, hogy a leányért fizetendő összeg előzetesen állapíttatik meg s ezzel eljutottunk a házasságkötésnek utóbb szokásba kelt másik alakjához, t. i. az adásvevés útján kötött házassághoz.

Ezen intézmény a fejlődésnek már későbbi korszakába esik, mert feltételét az egyéni házasság elismerése képezi, alapja pedig azon feltétlen tulajdonjog, melyet a törzs s tagjainak összessége a nő felett gyakorol. A nőnek eladása ugyanazon alakban történt s tökéletesen ugyanazon jelleggel birt, mint bármely más dolog adása, vétele; az alkudozások csupán a vőlegény és a nő törzsének főnöke között folytak s azokba magának a nőnek semmiféle beleszólási joga nem volt. A megállapított összeg — mely rend-

* Manu, III. 33.

** Lubbock 88.

*** Peschel, Völkerkunde 336.

szerint barmokban fizettetett — átadásával a férj a kizárólagos tulajdonos a korlátlan rendelkezési jogot szerezte meg a nő fölött, míg ellenben az, ki egy nőt elvesz, a nélkül, hogy vételárát lefizette volna, jogszegést követel a nő családjának birságot tartozik fizetni.

A művelődés előrehaladásával s különösen az államalakulás korszakában,* a korábbi valóságos adásvevés lassankint szinlett vásárrá lesz s így a házasság ezen alakja, lényegéből kivetköztetve, idővel teljesen elenyészik. Így látjuk pl., hogy a talmudi jogban a valóságos adásvevés szinletté alakul át s a római coemptio általi házasság is hihetőleg maradványa egy régibb, adásvevés utján létesült házassági alkatnak.

A nő eladásából befolyt vételár nem kizárólag a főnököt illette, ki a törzs vagyonát inkább csak képviseleti, mint tulajdoni jogon bírta, hanem megillette az a tagok összességét, a mint a nő is a tagok összességének képezte tulajdonát. Lehetetlen fel nem ismerni azon hasonlóságot, mely a jelen s azon eset között fenáll, midőn a család valamely megsértett vagy megölt tagjáért a tettes a megállapított vérdíjat megfizeti. Amott a nő, a család közös birtoka, eladatik, a vételár tehát ismét közös birtokot képez, itt a család egyik tagján sértés követtetik el, mely által közvetlenül a család, mint ilyen, közvetve minden egyes családtag szenved kárt, tehát a befolyó vérdíj ismét közös birtok, melyhez mindkét esetben a családtagok mindegyikének joga van.

Ugyanezen szempontból, a nő állásának s a család jogainak ugyanezen felfogása alapján ítélendő meg ezen kezdetleges népeknél az idegen nővel való nemi egyesülés,

* Post id. m. 73.

és a házasság fogalmának kifejlődése után a nő házasságtörése is. A nő föltétlen tulajdonát képezi a törzsnek, illetőleg később a férjnek, s azon férfiú, ki e nővel érintkezik, annak tulajdonjogát megsértvén, jogszegést követ el, de tette csak oly beszámítás alá esik, mint általában idegen dolognak jogtalan használata; s valamint e népeknél a legcsekélyebb jogtalanság is a legkegyetlenebb büntetést vonta maga után, úgy az idegen nővel való érintkezés a tettes férfiúnak megöletésével toroltatott meg.*

Csakis a tulajdonjog megsértése az, mely itt tekintetbe jő, csak azon körülmény involválja a büntettet, hogy valaki idegen tulajdont, a tulajdonos engedélye és beleegyezése nélkül használt; mert, mint látni fogjuk, volt eset rá, hogy a férj az idegennek nemcsak engedélyt adott a feleségével való érintkezésre, hanem ily ajánlat el nem fogadását egyenesen sértésnek tekintette.

És ez nem is lehetett másként. Azon időben, midőn a házassági kötelék tisztasága és szentsége, a szülők és gyermekek közti viszony gyengédsége ismeretlen volt, midőn az erkölcsiség érzete még mélyen szunyadozott az emberek keblében; azon korban, midőn a nő szűziessége és erkölcstisztasága nem hogy szükséges kellékét és feltételét képezte volna a házasságnak, hanem midőn ellenkezőleg azt látjuk, hogy egy nőnek a házasságra lépés előtt minél több férfiúval üzött nemi érintkezése a nő becsületét

* Post id. m. 82. l. — Különben a Keletnek nem minden népénél találkozunk ily szigorral; és míg az ind ember Amerikában feleségét egyszerüen megkorbácsolja, vagy, hogy mindenkorra elcsúfítsa, az orrát harapja le, addig Mingreliában pl. a férj 2—3 disznóból álló birsággal is megelégszik, melyet azután víg lakomán közösen fogyasztanak el. L. Chardin, *Voyages en Perse*, Tome II.

és tekintélyét a férfiak szemében csak emelte; * azon korban, midőn a nők prostitúciója, ama két legszentebb és legnemesebb érzet nevében üzetett, melyre az emberiség azon fokon egyáltalán emelkedni képes, t. i. a vendégszeretet ** és a vallás nevében, ott az ilyen intézményeket és szokásokat a fejletlenség és barbárság természetes kifejtésének kell tekintenünk.

A házassági jog fejlődésének halvány körvonalaiban történt feltüntetése után áttérhetünk már most tárgyunk másik részére, tudniillik azon elvek és intézmények előadására, melyek a kezdetleges társadalmakban az örökösödést szabályozták s melyek a házassági jog mellett legbiztosabb hévmérőjét képezik az emberiség fejlődésének és leghivebben tükröztetik vissza azon eszméket és nézeteket, melyek a család, a rokonság s az ennek körén kívül álló személyek egymáshoz viszonyára nézve hajdan mérvadók valának.

A kezdetleges társadalmakban a tulajdon ősi fogalmának megfelelőleg egyéni örökösödési joggal általában nem találkozunk. Miután az egyén semmiféle tulajdonnal nem bírt, hanem az összes vagyon a családé volt, ezért az egyes tag halála által a család vagyoni jogi viszonyaiban semmi változás sem állott be. Ami pedig a főnököt illeti,

* Herodot (4, 176) szerint a nők az afrikai gindanoknál színes szalagokat hordanak lábukon, még pedig a hánszor férfiúval érintkeznek, ujat vesznek. Minél több ily szalagja van egy nőnek, annál kitünőbbnek tartják, mert a legtöbb férfi által szeretett (Bachofen 12); míg másrésről a nő szüziességében csak annak bizonyosságát látták, hogy képtelen szerelmet gerjeszteni. (Waitz, Anthropologie IV. 367. és Post 30.)

** L. a prostitutio e két alakjáról l. Sièye L'adultère 14—19. lapot Strabo a babylonokról azt írja: mos est... cum hospite corpus miscere.

ez ugyan ura volt valamint az egész családnak, úgy a vagyonnak is, de ezen uralma nem tulajdoni, hanem csak képviseleti jogon alapult. Ő kezelte és rendelkezett a család vagyonáról, ő intézte el a család minden ügyét, de tette azt a család javáért és annak érdekében, mint a testületnek, a családtagok összességének megbízottja és képviselője. E főnök halálával tehát a család viszonyaiban csak annyiban történt változás, hogy a család feletti uralmat, — de nem az elhunyt akarata és választása szerint, hanem az ősök szokása és hagyománya szentesítette törvény alapján — más egyén vette át, hogy az ki a családi vagyont kezelte, más nevet viselt, de ugyanazon jogokkal s ugyanazon kötelességekkel volt felruházva mint elődje. Ebből folyólag könnyen beláthatni, hogy a legrégibb örökösödési jog azon képességen alapult, hogy valaki a törzs főnökévé lehessen, tehát örökösödési joggal ily értelemmel csak a fegyverképes férfiak birtak.

A végrendekezés jogát az őskori népek nem ismerték; ellentétben volt az felfogásukkal, nézeteikkel s hitökkel és kétségtelen, hogy azt eleinte nem tekintették természeteki jognak,* mert mindenütt azon elv uralkodott, hogy az összes tulajdonnak a családban kell maradnia.

Ismeretlen volt a végrendelet az indek jogában, az athéni jog Solon fellépéseig azt egyenesen megtiltotta; és Solon is csak azoknak engedte meg, kik gyermekeket nem hagytak hátra; Spartában, Corinthban és Thebeben pedig nyomaira sem akadunk.

Plato a törvényekről írt művében* világosan feltünteti azon álláspontot, melyet az ókori törvényhozók az ember szabad végrendekezési jogával szemben elfoglaltak. Plato

* Fustel de Coulanges, id. m. 85. l.

** Plato, id. m. XI

fölteszi ugyanis az esetet, hogy egy ember halálos ágyán igényt tartván az őt megillető végrendekezési jogra, így szól: »Ó Istenek, nem kegyetlenség-e, hogy javaim felett nem rendelkezhetem tetszésem szerint, ennek többet, amannak kevesebbet hagyva, azon vonzalom arányában, melyet irántam tanusítottak?« De a törvényhozó ekként válaszol: Vajjon a jog ily dolgokról intézkedni téged illet-e meg, ki csak ideiglenes lakója vagy e földnek s nem sokára örökre el fogod hagyni. Te sem magadnak sem javaidnak nem vagy ura; személyed épugy mint vagyoned családdodé, azaz: őseidé és utódaidé.«

De ha a végrendekezés jogával, úgy mint azt a régi római jog megteremtette, a Kelet őskori népeinél nem találkozunk, létezett nálunk egy más intézmény, mely lényegileg ugyanazon alapokon nyugodott, mint a rómaiaknál, mely ugyanazon czélnek volt hivatva megfelelni, és ez az örökbefogadás intézménye, mely amint már érintettük, keleten sokkal kiválóbb jelentőséggel bírt, mint a Nyugat államaiban s mely ott a családfőnek nemcsak jogát, hanem bizonyos esetekben vallásbeli kötelességét képezte.

Azon nagyjelentőségű szerep, melylyel a család az őskori népeknél bírt és azon mély tisztelet, melylyel ezen emberek őseik, mint a család alapítói és oltalmazói iránt viseltettek, a vallásnak egy sajátzerű alakját teremtette meg, mely az ősök cultusából állott és melynek leglényegesebb mozzanatát a családi szertartások képezték. E családi szertartások, melyekkel habár lényegökben és jelentőségökben tetemesen megszorítva a római sacrákban találkozunk, keleten oly fontos kötelességét képezték minden embernek, hogy azoknak csak egyszeri elmulasztása is az ősöknek örök szerencsétlenségét s a család elenyészését vontá maga után. E szertartások képezték az összekötő

kapcsot a család és ősei között, ezektől függött az ősök túlvilági üdve és boldogsága és csak e szertartások által lehetett az ősök pártfogását és segélyét a család számára biztosítani.

A régi vallás parancsából folyólag mindenkinek kötelessége volt, családjá fenállását és folytonosságát biztosítani; az ember nem volt önálló lény, hanem függött a családtól, ő csak egy tagot képezett az ősök sorában és saját valamint elődeinek túlvilági üdve és boldogsága kívánta, hogy e sort ne ő rekeszsze be; az ember nem véletlen folytán született, hanem a célból, hogy a családot folytassa, kötelessége tehát, halála előtt gondoskodni arról, hogy az utána is folytathassék. »Az ember, a régi népek hite szerint, nem volt egyéb, mint rövid időn át képviselője egy állandó és halhatatlan lénynak, t. i. a családnak.« * Megérthetjük ebből azon nagy súlyt, mely a család folytonosságára fektettetett és azon rendkívüli befolyást, melyet e szertartások a családi és egyéni élet minden viszonyára, mondhatni minden mozzanatára gyakoroltak.

Ezért tekintették a házasságot csupán a gyermeknemzés eszközének, hogy legyen, ki a családatya halála után annak sirján a halotti szertartásokat végezze, ezért tartották a cölibatust egyrészt szerencsétlenségnek, másrészt istentelenségnek s végre ezért tették függővé az örökösödés jogát a halotti szertartások teljesítésétől.

Ezen elvek és eszmék képezték az örökbefogadásnak alapját és szülőokát Keleten.

Manu, az ind törvényhozó, törvény gyanánt állította fel azon elvet, hogy: »Az, kinek a természet fiút nem adott, fogadjon örökbe idegent, hogy a halotti szertartások meg

* Fustel de Coulanges: La cité antique 89. l.

ne szűnjenek.* Természetes, hogy az örökbefogadásnak csak gyermekek nem létében volt helye.

Az ind jogban ezen elv még kiterjesztetett annyiban, mennyiben azon esetre, ha a férj ezen vallási köteleesség teljesítését elmulasztotta volna, az özvegy is eszközölhette az örökbefogadást.

Nézetem szerint ezen intézményekkel szoros összefüggésben áll és szintén az adoptio egyik nemét képezi azon sajátos szokás, melylyel a Kelet egyik-másik népénél találkozunk. E szokás abban állott, hogy a gyermeknemzésre képtelen férj valamelyik rokonát bizza meg azzal, hogy neki nejével gyermeket nemzzen, kit ő azután saját gyermekének ismert el. Kétségtelenül ez sem egyéb az adoptionál, mert lényegileg szintén a rokonságnak, vagy inkább az atyaságnak jogképzelem általi megteremtése.

A családi szertartások teljesítésétől függött tehát a Kelet őskori népeinél az örökösödési jog; a törvényes örökös, ha ilyenről általában szó lehet, csakis azon feltétel mellett foglalhatja el örökségét, hogy ebbeli köteletségének eleget tesz és viszont ha a szertartásokat más mint az örökös végzi, úgy ez szerzi meg a jogot az örökségre. Idővel azonban, midőn az emberiség a kezdetleges állapotból lassankint ki kezdett bontakozni, midőn a család elveszté azon nagy jelentőséget, melylyel azelőtt birt és az egyéni jogok mindinkább érvényre kezdtek emelkedni, az örökösödés tekintében is más elvek és nézetek léptek előtérbe, melyek keletkezésének és fokozatos kifejlődésének történeti megállapítása azonban felette nehéz, mert jelenleg már csaknem lehetetlen felismerni és figyelemmel kísérni azon lassu és hosszadalmas átalakulásnak minden egyes mozzanatát, mely

* Manu IX. 10.

azon tőlünk oly messzefekvő korban s előttünk oly idegen eszmekörben élő népek felfogásában, családi szervezetében és társadalmi intézményeiben végbement.

A családközösségnek s az avval járó közös életnek és háztartásnak megszűnésével természetesen elesett azon alap, melyen a birtokközösség nyugodott és midőn az egyes családtagok az eredeti közösségből kiváltak, előállott a családi vagyon megosztásának szüksége. És ezen időben az emberek felfogásának legjobban látszott megfelelni azon elv, mely szerint a családtagok, kik addig is egyenjogu tagjai voltak a testületnek, egyenlő részben osztozkodjanak a család vagyonában s ezen elvnek megfelelőleg ezentúl az elhunyt vagyona a gyermekek között egyenlően osztott el. Az elsőszülöttségnek tehát itt nyomaira még nem akadunk, sőt az határozottan ellentétben volt az akkori felfogással, minthogy a legidősb gyermek az emancipáció által a család kötelékéből kivált és minden örökösödési igényét elvesztette. A gyermekek teljes egyenjoguságát látjuk érvényre emelkedni az őskori örökjogban s ezen elv oly szigorú következetességgel vitetett keresztül, hogy pl. Indiában a fiúnak születésétől fogva joga volt a családi vagyon egy részére s e tulajdonjog tiszteletben tartása nélkül az atya birtokát nem adhatta el. Midőn a fiú nagykorúvá lett, az őt megillető rész kiadatását követelhetette még atyja életében is, kinek a vagyon felosztása esetén gyermekei felett csak annyiban volt előnye, mennyiben ő kettős részt kapott.

Másként állott azonban a dolog, midőn nem egyedül a családi vagyon, hanem valamely politikai hatalom és a család képviseleti jogának átszállása forgott szóban.* A

* L. erről bővebben Maine 190. és 423 l.

politikai hatalom és a vele járó képviseleti jog, mely az egykori főnökségnek nem egy jellemvonását tükrözteti vissza, lényegénél és természeténél fogva osztatlan volt, arra tehát igénynyel a családnak csak egy tagja birhatott. És hogy ezen tag, koránál, tekintélyénél és képességénél fogva csakis a család legidősb férfitagja lehetett, úgy hiszem, a viszonyok természetes kifolyása volt. Ezzel eljutottunk tehát egy később rendkívüli jelentőségre vergődött elvhez, a *senioratus*, az elsőszülöttség intézményéhez, mely a Keleten gyorsan általános érvényre emelkedett, a Nyugaton pedig a hűbérrendszer kifejlődésével még sokkal fontosabb szerepet játszott.

Habár az elsőszülöttség eredetileg csakis a politikai hatalom átszállásánál nyert alkalmazást, mégis idővel annyira meggyökerezett az emberek felfogásában, hogy a nagyon örökösödésénél is érvényre jutott és az elsőszülött fiú, ha nem is birt kizárólagos örökösödési joggal, az elsőszülöttség czimén többi testvéreinél nagyobb osztályrészt nyert. De ezen szabálynak is megvolt a maga kivétele. Ellenében az elsőszülöttségi joggal egyes népeknél* tudniillik azon elv állott fenn, hogy a legifjabb fiú kapja az egész örökséget, minthogy az idősebbek nagykorúságuk elérésével a család kötelékéből kiváltak és végkielégítést nyertek.

Vessünk még egy futó pillantást a nők örökösödési jogára, melyről természetesen Keleten csak igen korlátolt értelemben lehet szó.

* Duhalde a tatároknál, Arbousset a kaffereknél észlelte ezen szokást. Északi Ausztráliában mindkét nem bír örökösödési joggal, de a legfiatalabb gyermek legtöbbet kap. — L. bőv. Lubb. 391. — Sajátságos szokás dívik a szingpho törzsnél; a legidősb fiú örökli az ingatlant és a czimeket, a legifjabbik az ingó vagyont, a többi fivér az osztályból teljesen ki van zárva. Lubb. 392.

Egyáltalában a Kelet mivelődési történetének egyik legsötétebb oldalát azon intézkedések és rendszabályok töltik be, melyek a nőnek állására, férjéhez és családjához való viszonyára vonatkoznak, és azon alárendeltség és föltétlen függőség a férj önkényétől, melylyel még az iszlámban is, tehát a Keletnek legmagasabb fejlettségi fokán, legemberségesebb és legfelvilágosultabb korszakában találkozunk, örök szennyfoltot képez az emberi nem történetében.

Nemcsak ama kezdetleges korszakban, melyet a nőközség nevével jelöltünk és mely kívül esik a jog életének s uralmának keretén, látjuk a nőt minden emberi jogtól megfosztva, hanem hosszú századok voltak szükségesek arra, hogy e népek azon tudatra ébredjenek, miszerint a nő nem képez egyedül lelketlen eszközt az emberi nem fentartására; és csak akkor midőn lassankint kibontakoztak a barbárság állapotából, kezdték a nőben is elismerni egyikét-másikat azon jogoknak, melyeket a természetjog az embernek veleszületett, őt természeténél fogva megillető jogoknak hirdet.

A khinai, ind és ősi zsidó jog egyaránt azon elvet vallja, hogy a nő öröklésre képtelen s azon egyedüli engedmény, mely a nő javára szól, az, hogy az örökösök tartoznak a nők eltartásáról gondoskodni.

Ezen elv sokáig állott fen és csak későn ismertetett el a nők örökösödési joga az esetben, ha férfirokonok egyáltalában nem voltak, míg határozott haladást csak azon későbbi nézet mutat, hogy a nők a távolabbi férfirokonokat az örökségből kizárják.

A nő egyenjogúsága a férfival a Keleten elismerésre soha sem jutott s az aránylag legelőrehaladottabb álláspontot a moszlim jog foglalja el, mely a nőnek a férfi osz-

tályrésze felét biztosítja. Ennél magasabbra a Kelet eddigelé nem volt képes emelkedni, és tekintve az iszlám stereotyp és conservatív jellegét, daczára az europai befolyás folytonos növekvésének, egyhamar további haladás és a nő javára szóló változás nem is várható.

A fentebbiekben iparkodtunk rövid vázlatban feltüntetni a családi és örökösödési jog történetét és rámutatni azon főbb mozzanatokra, melyek az emberiség fejlődésének mintegy sarkpontjait képezik.

Ugy hiszszük az előadottakból eléggé kitűnik azon lényeges különbség, mely az ő- és újkori társadalom jellege között fenáll. A hajdani társadalom a családon, a jelenkori az egyénen alapul és e különbségen sarkall egyszersmind azon két ellentétes elv, mely az örökösödési jog története folyamán kifejlődött. Egyik az egyén jogának és akarátának tiszteletben tartására és az elhunyt végintézkedésének feltétlen elismerésére irányul; a másik pedig a család igényét tekinti egyedül jogosnak, és a testületet az összes vagyon tulajdonosának.* Az előbbi elv a római jogban jutott elismerésre, hol a szabad rendelkezés alapját a XII. táblás törvény ezen intézkedése vetette meg: »*Uti quis de pecunia tutelave suae rei legassit, ita jus esto.*« — Ezzel szemben Keleten a másik felfogás emelkedik érvényre, még pedig oly kizárólagosan, hogy ott az egyéni örökösödési és végrendelkezési jog hosszú ideig teljesen ismeretlen volt és teljesen ráillik a Kelet őskori jogviszonyaira az, amit Granvilla Anglia törvényeiről állit: »*Potest itaque quilibet sic totum questum donare in vita*

* L. erről bőv. Teleszky István: Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához. 5. l.

sua, sed nullum heredem inde facere potest, neque collegium neque aliquem hominem, quia solus deus heredem facere potest, non homo.* Ugyanezen álláspontot foglalják el az őskori keleti társadalmak, melyekben a főnök méltóságát nem elődjének akarata és választása folytán, hanem az ősök szokása szentesítette törvények és a vallás szabványai alapján foglalta el, » quia solus deus heredem facere potest, non homo.«

Minél előbbre haladt az emberiség művelődése és kulturája, annál szembetűnőbben mutatkozik azon átalakulás, mely a család szervezetében és természetében végbement; a család mindenhatósága, az embernek a családi köteléktől való függése mindinkább kivetkőztetik hatályából, a család tekintélye és hatalma tagjainak élete és vagyona felett mindinkább alábbszáll és ugyanazon arányban látjuk elismerésre jutni az egyéni jogokat. A család helyét lassankint az egyén foglalja el. Az egyén képezi alapját a társadalomnak, ő tőle indul ki s benne összpontosul jog és kötelesség, hatalom és függőség. Az ember hajdan nem volt egyéb, mint a család tagja, jelenleg a család az egyének csoportja. Az egyéni jogoknak és az egyéni szabadságnak elismerése és érvényre emelése jelöli meg azon irányt, melyben az emberiség haladt, és azon végpontot, mely felé az folyton törekedett, melyet azonban, daczára sok ezredéves fenállásának és fejlődésének, eddigelé teljesen kiküzdeni nem tudott. Mert csak a nyugoti világ az, mely zászlajára írván az egyenlőséget és szabadságot, az ember természeti jogainak elimerést és tiszteletet szerzett, míg a Kelet mai napig még nem érte el a fejlettség azon színvonalát, mely

* Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae VII. könyv I. fejt. 6. §.

ama eszméket diadalra juttathatta volna ; és valóban a keleti világ egész szervezetében és alkotmányában, népeinek felfogásában és szellemi életében óriási átalakulások és rázkódtatások szükségesek arra, hogy azon két intézmény, mely a Kelettel a legszorosabb kapcsolatban van s mely fejlődésének és polgáriásodásának leginkább állja útját, megszűnjön. E két intézmény: a soknejűség és a rabszolgaság. Csak ezek romjain támadhat új és szebb korszak a Kelet történetében, csak ezek eltörlése által nyerheti vissza azon jelentőséget és hatalmat, melyet hajdan a fél világ felett gyakorolt.

II. FEJEZET.

India.

A legrégebbi álladalmi szervezetnek képét India tárja fel előttünk, mely küszöbén áll az emberi nem története azon korszakának, hol már nem merő feltevések és pusztá combinatiók, hanem biztos adatok és históriai tények képezik a tudományos kutatás alapját. Indiában történt, hogy az emberek a patriarchális állapotokból és a családi függőségből némileg kibontakozván, államot alkottak és Indiában fogamzottak meg első csirái azon vallásnak, mely felülemelkedvén a családi cultuson és az ősök tiszteletén, a természetfeletti lények imadására irányult. És ezen vallás, mely egyaránt áthatotta az ős India családi, társadalmi és álladalmi szervezetét, az ember anyagi és szellemi életét, hitét és meggyőződését, a polytheismus volt, még pedig a korlátlan, — az eszme- és észnélküli polytheismus: *le panthéisme en germe dans une idolâtrie universelle.**

* Franck, Etudes orientales. 10. l.

Az élet minden viszonya; a természet minden eseménye túlvilági hatalmak befolyásának tulajdonított s az emberek mindent, mit gyermetegségökben felfogni nem tudtak, istenségnek képzeltek; nemcsak a természet elemei és erői, az idő szakai, a bemutatott áldozatok és imák szerepeltek mind megannyi istenek gyanánt, hanem az egészség, szépség, gazdagság, az erő, a család stb. is istentiszteletben részesült.*

Idővel azonban, midőn az indusoknak az osztatlan feltétlen egység felé törekedő szelleme érvényre emelkedett, ők egy főistent, egy véghetetlen és felfoghatatlan lényt, egy »legmagasabb és egyetemes lelket« kezdtek imádni, mely óriásilag felülemelkedve a többi istenségek fölé, a világegyetemet feltétlen hatalommal kormányozza; a világ legparányibb eleme, az élet minden mozzanata ezen istenségből indul ki és ő hozzá tér vissza. Ezen isten pedig a mindenség, az egyetemesség; »ő nem tartozik a többi istenségek közé, kiknek tulajdonai korlátok közé szorítvák; ő egyaránt lélek és test, szellem és anyag, erő és élet, mozgás és tevékenység, álom és tétlenség; ő minden, mert minden tőle indul ki és hozzá tér vissza és ő semmi, mert fel nem fogható és meg nem határozható. — Midőn ezen isten felébred, a természet megkezdí munkásságát; midőn álomba merül, akkor a világ felbomlik.« **

Ezen isten a brahmanismus istene és parancsai Manu törvényeiben vannak letéve, melyek jobbára még jelenleg is érvényesek Hindusztán legtöbb vidékén.

E vallásnak, egy határtalan és feltétlen istenség hitének következménye a jog és társadalmi élet terén nem

* Franck, Etudes orientales 15. s k. l.

** Manu VII. 5–80.

lehetett más, mint az ember szabadságának, egyéniségének tökéletes megsemmisítése.

Az ember feltétlen, vak eszköz a sors kezében, — semmi egyéb; az ember csak olyan, minővé a fátum teszi, ott kell élnie, hová sorsa állította és egész életének egyedüli célja a halál, mely után istennel, kitől származott, ismét egyesül.* Az egyéniség teljesen megszűnik létezni és csak bizonyos formákba és korlátok közé szorított csoportok maradnak fenn, melyeket ugyanazon sors, ugyanazon születés, hivatás és foglalkozás kapcsol össze. Csakis testületek léteznek, melyek a szigorú elzárkozottság folytán örökösökké válnak.

Amint tehát e vallás egyrésről a fatalizmust, a sors és az isteni akarát előtti vak meghódolást vonta maga után, úgy másrésről előidézte azon megállapodottságot és megjegeczesültséget, melyet a brahmanismus állami és vallási szervezete felmutat s ezzel megteremtette azon intézményt, mely a brahmanismussal elválaszthatlan kapcsolatban áll: a k a s z t o k intézményét.

De daczára azon rideg formalismusnak, mely a brahmán hitet külsőleg jellemzi, korántsem szabad azt hinnünk, hogy az minden bensőséget nélkülözött, hogy az ember minden nemesebb érzelmét elfojtotta volna. Sőt ellenkezőleg a szeretet, az embertársak tisztelése s becsülése egyetlen helyes elvét képezi e téves hitnek s ezen elvet Manu e szavakkal fejezi ki: »Az ember kívánsága minden teremtmény jóléte legyen s az emberek minden törekvése egymás kölcsönös boldogítására irányuljon.**

* »La philosophie de l'Occident conduit, dans ses enseignement les plus élevés, á une doctrine de vie; ou pourrait qualifier la science indienne de doctrine de mort.« Laurent, Études sur l'histoire de l'humanité I. 189. 1.

** Manu V. fejt. 46.

Az ember társában nem látott egyebet, mint azon istenség emanatióját, melyből az emberek kiindulnak s melyben ismét egyesülnek, s midőn felebarátját tisztelte, tisztelte benne az istenséget. De nemcsak az emberek voltak egymáshoz hasonlók, hanem a természet minden lénye és teremtménye, a világegyetem minden paránya ugyanazon istenségnek volt műve és nyilvánulása, ugyanazon cél felé törekedett mint az ember, t. i. a megsemmisülés felé. S ennél fogva az ember a természet minden tárgya iránt ugyanazon szeretetet, ugyanazon gyengéd vonzalmat tanúsította, mely az indusok életében oly nagy szerepet játszott, s mely természetszerűleg leginkább a családi körben jutott érvényre.

A nő az ős ind családban a legnagyobb tiszteletnek és becsülésnek képezte tárgyát, és Manu mindazon törvényeit, melyek a nő viszonyára és állására vonatkoznak, oly gyöngédség jellemzi, melylyel e korban legkevésbé sem vélénk találkozhatni. »Ne üssétek, még virágszállal sem, az ezer hibával bíró nőt« mondja Manu; nemcsak a férj, hanem az atya és a fivérek is tiszteljék az asszonyt és legyenek bőkezűek irányában, mert »midőn a nő díszében ragyog, fényt áraszt az egész családra.«* A férj hatalommal birt ugyan neje felett, de e hatalom önkényenyé, a nő rabszolgává soha sem fajult. Mert habár Manu azon törvényt állítja fel, hogy: »a nő gyermekkorában atyja, ifjúságában férje és öreg korában fiai felügyelete alatt álljon és soha önállólólag ne cselekedhessék«,** egy másik helyen egyenesen kijelenti, hogy: »Elzárva házaikban, hű és odaadó férfiak felügyelete alatt, a nők nincsenek biztonság-

* Manu III. 55–63.

** Manu IX. 2. 3.

ban, csak azok vannak biztos őrizet alatt, kik önmaguk önszántukból őröködnék maguk felett.« ** És ez annyit jelent, hogy a férfi hatalma a nő felett nem a phisikai erőn, hanem értelmiségén és belátásán kell. hogy alapuljon és minden felsőbbbsége mellett tisztelnie kell a nő egyéniségét.

A nő ezen magasabb állásából folyólag a házasság Indiában ha nem is általánosan, de túlnyomólag a monogamia volt; a polygamia s az azzal járó szokások és intézmények itt is előfordulnak, mert a házasság célja itt is első sorban a család fentartására és szaporítására irányult, de Manu egyenesen kijelenti, hogy csak azon házasság kedves Isten előtt, »melyben a férj nejével s a nő férjével megelégszik.« ** »A férfiu csak akkor tökéletes, ha három személyből áll, feleségéből, önmagából és fiából.« *** »Kölcsönös hűség a halálig, képezze a férj és nő közötti viszony alapját « † Kitünik ezen és hasonló szabványokból, hogy az ősi Indiában a monogamia képezte túlnyomó mérvben a családi élet alapját, mert csak abból magyarázhatjuk meg azon kiváló tekintélyt és tiszteletet, melyben a nő állott, s csak abból érthetjük meg azon törvényeket, melyeket Manu a házasfelek egymáshoz viszonyára nézve felállított. A nő Indiában már felülemelkedett azon méltatlan állásponton, melyet eredetileg elfoglalt, ő már nem képezi a férj önkényének vak eszközét, hanem férje mellett a család elismert tagjaként szerepel; joga volt mindenki részéről tisztelést és becsülést, férjétől pedig mindazon kötelességek teljesítését követelni, melyek a házassági viszonyból erednek.

* Ibid IX. 12.

** Manu II. fejr. 60.

*** IX. 45.

† IX. 101.

Mindazonáltal önállóságra és függetlenségre a nő Indiában még nem emelkedett. Érintettük már Manu azon törvényét, melynélfogva a nő egész életén át részint atyja, részint férje vagy fiai hatalma alatt áll s önállóságra soha sem juthat. Különösen pedig a férj hatalma oly tágkörű volt, hogy az a nő életének minden mozzanatára kiterjedt. Nem volt elég, ha a nő férjének engedelmeskedett, ha parancsszavát megkövette s őszinte vonzalommal és szeretettel viseltetett irányában, hanem a törvény egyenesen azt követeli, hogy a nő istenként imádja férjét. »Bármily méltatlan magaviseletet tanúsítson a férj — mondja Manu — bármennyire hanyagolja el nejét s bármily rossz tulajdonokkal birjon is, az erényes asszonynak tisztelnie kell őt, mint egy istent.« * »A férj halála után pedig az özvegy más férfinak nevét se ejtse ki, vonuljon vissza a világtól és szentelje egész életét a szüziességnek, a jámborságnak és az önmegtagadásnak; csak ekképen fog egykor az égben férjével ismét egyesülhetni.« **

A férj ezen határtalan felsőségének elismerése után természetesnek kell tekintenünk azon felfogást, melyszerint a férj a nő felett bizonyos tekintetben tulajdonjogot gyakorolt. A férjes nőt teleknek képzelték, melynek tulajdonosa a férj s ezen eszmének rideg következetességgel történt kifejtéséből állott elő azon nézet, miszerint »a mag és gyümölcs a föld tulajdonosának képezi tulajdonát«, *** vagyis hogy a házasságból származott gyermekek, tekintet nélkül nemzőjükre, a férj gyermekei gyanánt szerepeltek. Valóban

* Manu V. 154.

** Ibid. I. 154—158. Manu törvényei nem említik azon szokást, melyszerint az özvegy köteles lenne magát férje sírján feláldozni. L. bővebben Franck, Etudes orientales 20. l.

*** Manu IX. 173.

sajátságos profanációja a római jog azon ismeretes elvének: »Pater est quem nuptiae demonstrant.« Általában a házasságtörés tekintetében az ind törvény igen elnéző volt akkor, ha ugyanazon kaszt tagjai közt történt, míg ellenben a legembertelenebb szigort alkalmazta oly esetben, midőn különböző kasztokhoz tartozó egyének követték el a házasságtörést, mert ez által a kasztok közötti válaszfal lerontatik és az egyes osztályok összevegyülnek és az osztályok összevegyülése »romlásnak indítja az emberi nemet és vesztét okozza a világegyetemnek.« *

Az ind jog a házasság keletkezésének nyolcz alakját ismeri,** mely alakok nevei a következők: Brahma, Daiva, Arsa, Asura, Gandharva, Prayapatia, Rakhsasa, Paizacha; a négy első, melyben az atya személyesen adja át leányát, áldott házasság, a négy utolsó pedig, mely részint a férj szabad választása, részint rablás által jön létre, rossz házasságnak tekintetik.

A házassági akadályok részint a vérrokonságon, részint a kasztkülönbségen alapulnak; az előbbi alapján a férfiú nem vehet el oly nőt, kivel a hatodik ízig rokonságban áll; a kasztkülönbség tekintetében a törvény azt ajánlja, hogy minden férj első sorban saját kasztbeli nővel lépjen házasságra, ha ezen első nő mellé másokat is vesz egyéb kasztból, ugy ez csak azon sorrendben történhetik, melyben a kasztok egymásután következnek.***

Azon hasonlatosságnál fogva, mely az indiai és azon

* Manu VIII. 353. A házasságtörésre szabott büntetésekről lásd Sièye, *Traité sur l'adultère*, Paris 1875. 45. s k. l. és Franck, *Études orientales* 20—22. l.

** L. Gans Erbrecht in *weltgesch. Entwicklung* I. 72. és Mayr *Aurel Indisches Erbrecht*.

*** L. Unger, *Die Ehe in ihrer welthistorischen Entwicklung* 22. l.

ős családi élet között — melynek képét. az előző fejezetben feltüntetni iparkodtunk — sok tekintetben fenforog, e rövid vázlatban mellőzhetőknél véltük az ind törvényhozónak a házassági és családi élet egyéb viszonyaira és mozzanataira irányuló intézkedéseit s e helyen még csak két intézményről kell megemlékeznünk, mely India családi jogában elsőrendű fontossággal bírt. Mindkét intézmény az őskori család jellegén és jelentőségén alapul. Érintettük fentebb, hogy a család fentartása és folytatása képezte az őskorban a családtyának elsőrendű feladatát, oly feladattal, melynek teljesítését nemcsak saját java és érdeke, hanem egyszersmind őseinek túlvilági jóléte és boldogsága is megkívánt s mely ekként reá nézve elmulaszthatlan vállalási kötelességet képezett. E felfogás teremte meg azon intézményt, melynél fogva a családtya, ha fia nem volt, kétféleképen vehette elejét a család kihalásának. Az egyik mód az volt, hogy felhatalmazta fivérét vagy más közel rokonát, miszerint helyette nemzzen feleségével gyermeket, kit ő azután sajátjának ismert el; a másik mód pedig az volt, hogy a családfő férjes leányát bizta meg e feladattal, ünnepélyesen kijelentvén, miszerint a leány születendő fiát sajátjának fogja tekinteni.* A gyermekké-fogadás mindkét neme érvényben volt Indiában és Manu annak szükség esetén leendő alkalmazását szigorúan meghagyta.**

A másik intézmény, melyet említettünk, a családi szertartások intézménye. Az őskori családi és örökösödési jog ismertetésekor szó volt már azon jelentőségről, melylyel e családi szertartások általában bírtak, itt még csak azon szerepről kell szólanunk, melyet azok India családi életében játszottak.

* Gans id. m. 78.

** Manu IX. 68—70.

A családi szertartások a vallás legrégibb alakját képezték s érvényben maradtak akkor is, midőn az emberek, mint Indiában, isteneket kezdetek imádni, sőt Indiában e szertartások teljesítése szükségesebbnek és fontosabbnak tartatott, mint az isteneknek bemutatandó áldozat. A halotti áldozatok, melyek havonkénti ünnepélyes áldozatból és ezenkívül naponkénti vizáldozatokból állottak,* első sorban a három legközelebbi ősnak voltak bemutatandók, t. i. az atyának, az atyai nagyatyának s az ősatyának; kevésbé fontosak valának azok, melyek a negyedik, ötödik s hatodik ősnak szóltak, mely utóbbinál a halotti szertartás teljesítésének kötelessége általában véget ért.**

E családi szertartások képezik az örökösödési jog alapját, mert azok teljesítése azon jogczim, melyen a vagyon átszállása történik. E sacrák szempontjából pedig az ősök és a család élő tagjai között háromféle viszony származhatik; első sorban az ősök s azon személyek közötti viszony, kik az áldozatokat bemutatják; másodsor azon viszony, mely az ősök s a család oly tagjai között forog fen, kik személyesen ugyan nem áldoznak, de a kiknek közvetítése folytán származnak az áldozatot bemutató tagok; végül pedig, midőn oly személy, ki már az ősök között foglalt helyet, ismét a család közönséges tagjai sorába süllyed alá és a többi családtagokkal együtt teljesíti a szertartásokat; az első esetben a férfitagok, a másodikban a nők, ez utóbbi esetben pedig az elhunyt egyenes felmenői szerepelnek s ugyanazon három fokozat képezi az örökösödési jog alapját. Először örökölnek a fiutódok, még pedig a dédunokáig, mert a családi szertartás kötelessége a harmadik ősig terjed; a dédunokánál az egyenes leszármazók örökösödése

* Manu III. 82. l. bőv. Gans id. m. I. 80. s k. 1.

** Manu III. 246, 247.

egyelőre megszakad s csak később más rokonok hiányában örökölnék a további descendensek. A második fokon állanak a nők, kiknek közvetítése folytán származnak a családot fentartó és a szertartásokat folytató férfitagok. A nők örökösödési jogának alapja tehát nem elismert egyéniségökben, hanem csak abban rejlik, hogy ők a család folytatásának passiv eszközei gyanánt szerepelnek.* A nőági örökösödés szintén csak addig terjed, meddig a halotti áldozatok kötelessége s ezért természetes, hogy mindig egy fokkal előbb szakad meg, mint a fiági örökösödés.

Ha a nőágon örökösödési joggal bíró tag életben nincs, úgy az örökség a legközelebbi felmenőkre száll át, még pedig első sorban az atyára vagy anyára, ilyenek nem léteiben a testvérekre; ezek gyermekeire és unokáira, mindig azon arányban, melyben azok a család három legközelebbi őséhez s a halotti szertartásokhoz állanak. Ha a fivér unokái életben nincsenek, az örökösödési jog a nővér gyermekeire megy át, ezután pedig örököl az atyai nagyatya, illetőleg ennek leszármazói a harmadik fokig. A sorrend itt ugyanaz mint az előbbi esetben; a nagyatya egyenes leszármazói hiányában örökölnék az atyai fivérek, ezek gyermekei, továbbá a nővérek fiai s ilyenek nem léteiben az örökség a harmadik foku felmenőre, t. i. az atyai dédanyára száll, kinek lemenői ugyanazon sorrendben következnek.

Ez képezi a törvényes örökösödés első részét, mely a rokonság harmadik fokáig terjed, minthogy a halotti szertartások is mindenekelőtt a három legközelebbi ősnek mutatandók be. De miután a halotti áldozatok másodsorban a három következő ős irányában is teljesítendőek, a harmadfoku rokonság kihalása után a törvényes örökösödés ugyanazon

* Ezért az örökjog szempontjából elsőbbségben részesülnek azon nők, kik gyermekekkel birnak. L. Gans id. m. I. 253.

sorrendjében következnek a lemenők, felmenők és oldalrokonok a hatodik fokig, mely fokon az örökösödési jog egyáltalában megszűnik s melyen túl a rokonság már tekintetbe nem jő.*

A törvényes örökösödésen kívül Indiában a vagyon átszállásának még egy másik módja is érvényben volt, t. i. a vagyon felosztása a fiúk között. Itt első sorban azon különbségre kell utalnunk, mely az örökölt és szerzett vagyon között létezett, mennyiben az atya ez utóbbit bármikor tétzése szerint oszthatta el fiai között, az előbbit pedig csak akkor, ha már nem volt reménye arra, hogy gyermeke fog születni.** Az atya kötelessége volt vagyonát fiai között elosztani és az elsőszülött fiú egyedüli elsőbbsége az volt, hogy a felosztás előtt a vagyon huszadrésze részére levonatott. Minden fiú születése perczében igényt szerez a vagyon bizonyos részére s ezen osztályrész kiadatását atyjától bármikor követelheti, de az ekként a családi kötelékből kivált fiú örökösödési joggal csakis többi fivérei kielégítése után birt. A vagyon felosztása azonban csak ritkán történt meg, hanem a fiúk atyjuk halála után is legtöbbszörre vagyonközösségben éltek s ilyenkor a vagyon kezelése s a családtagok eltartása az elsőszülött fiút illette meg.

Ezen elvek képezik India családi és örökösödési jogának főbb mozzanatait, s azok kétségtelenül bizonyítják, hogy Indiában a családi élet még az ősök tiszteletén, az állami szervezet pedig a család jelentőségén és mindenhatóságán alapult.

* L. erről bővebben Mayr Aurel, Indisches Erbrecht és Gans id. m. 82—92. l. Érintettük fentebb, hogy csak a hatodik izig való rokonság képez házassági akadályt.

** L. Mayr Aurel id. m.

III. FEJEZET.

Khina.

Khinában épugy mint Indiában a család volt alapja az állami és társadalmi életnek, kiinduló pontja minden viszonynak és intézménynek és mégis alig képzelhető nagyobb ellentét annál, melyet a világ e két legrégibb államának szervezete és alkotmánya feltüntet. India a gyengéd bensőség, a képzelet és ábrándozás, a vallásos rajongás világa, míg Khina a merev külsőség, a rideg materialismus és prózai köznapiasság hazája. Indiában az ember egész lényét az isteni képzet, a vallásos hit és a túlvilági élet reménye hatja át, Khinában az ember nem ismer más czélt, mint övéi anyagi jólétének biztosítását, nem ismer más feladatot, mint azt, hogy fiait jó állampolgárokká nevelje. »Minden intézmény és törvény csak a földi életre vonatkozott, lényünk halhatatlan része, a lélek, tekintetbe nem vétetett . . . merev materialismus és közöny minden iránt, mi kívül esik az érzéki világon, képezik a khinai bölcsészet főelveit.*

Ezen elvek és nézetek jutnak érvényre a házassági és családi életben is, és már maga a házasság létrejöttének módja is feltünteteti azon anyagi felfogást, mely a khinai embert egyáltalában jellemzi. A házasságkötésnek nem volt mint Indiában nyolcz alakja, hanem csak egy,

* Gützlaff, Geschichte des chinesischen Reiches. 6. l. — »So besteht in China bloss e Aeusserlichkeit ohne alle Innerlichkeit, Befolgung der moralischen Gebote, nicht weil sie moralisch sind, sondern bloss weil sie geboten sind; eine Familienpietät, die aber doch eigentlich keine Pietät ist, weil ihr alles Gefühlsmoment fehlt, und sie somit rein objectiv ist.« Unger, Die Ehe in ihrer welthist. Entwicklung 16. l.

még pedig az adás-vevés, mely korántsem volt szinleges, hanem tényleg megtörtént. A szerződés nem a házasulandók között jött létre, hanem a szülők által köttetett gyermekeik beleegyezése nélkül sőt gyakran azok akarata ellenére.* — A nő állása Khinában körülbelül ugyanaz, mint a Keleten egyáltalában, mennyiben a férj feltétlen hatalommal birt fölötte. Khinában is azon elv dívott, melyel Indiában találkoztunk, hogy t. i. a nő önálló soha sem lehet, hanem egész életén át atyja, férje vagy fiai hatalma alatt áll. A házasságkötés módja az adásvevés lévén, a férj tetszése szerint bánhatott el nejével, ki tulajdonát képezte, eladhatta őt, sőt házasságtörés esetén meg is ölhette.** Mindazonáltal a nő Khinában jobb sorsban részesült mint a Kelet számos államában s nem csekély előnyöket élvezett, melyeknek oka és alapja abban rejlik, hogy a házasság lényegileg monogam jellegű volt.*** A khinai ember csak egy nővel birhatott és minden más nővel folytatott viszonya concubinatus, az ilyen nő pedig rabszolganő volt, ki nemcsak a férjnek, hanem a törvényes nőnek is alá volt vetve, sőt az ily viszonyból született gyermekek a törvényes nő gyermekeinek tekintettek. E concubinatusnak czélja, csupán a gyermeknemzés volt, melyre a házasság Keleten első sorban irányult és csak akkor volt megengedve, midőn a férjnek törvényes nejétől fia nem született.†

* Du Halde description de la Chine II. 143.

** Franck id. m. 168. s k. l.

*** Unger id. m. 18. l.

† Azon férfiú, ki daczára annak, hogy gyermekekkel birt, rabnőket tartott, tiszteletben nem részesült. Unger id. h. »If a person has sons by his wife, for daughters never enter into the account, it is considered derogatory to take a handmaid at all; but if he has not, it is of course allowed. Still for every additional repetition he sinks in personal respectability.« Davis. The Chinese a gener. description of the Empire of China and its inhabitants. London 1836.

Ekként tehát a törvényes nő állása nem volt oly kedvezőtlen mint másutt, sőt a rabnők s a gyermekekkel szemben a nő kiváló tekintéllyel birt, mennyiben azok neki feltétlen engedelmességgel és tisztelettel tartoztak; másrészt azonban a nő szabadsága tetemesen meg volt szorítva a férj féltékenysége által, melynél fogva egész életét házában volt kénytelen töltetni, hogy ekként hűtlenségének lehetőleg eleje vétessék.

A nő hűtlensége Khinában általában a legszigorbb büntetést vonta maga után s a férj szabadságában állott, nejét ily esetben rokonai szemeláttára megölni; ha pedig e jogával nem él, úgy a törvény nemcsak hogy megengedi, de szigorú büntetés terhe alatt egyenesen megparancsolja a házasság felbontását. A házasságtörésen kívül a törvény hét válási okot ismer, vagy inkább hét oly körülményt, melynek alapján a férj nejét azonnal elbocsáthatja;* e hét ok a következő: meddőség, erkölcstelenség, engedetlenség, fecseges, lopás, irigy vagy bizalmatlan természet és legyőzhetlen ellenszenv.

Ami az elvált vagy özvegyiségre jutott nő ismétli házasságát illeti, ez korántsem volt tiltva, mint Indiában, sőt ellenkezőleg uralkodó szokást képez és különösen a rab-szolganők a férj halála után ennek rokonai által legtöbbszörire kényszerítettek új házasságra, hogy ekként a család a nő vételárát ismét visszanyerje.**

Mielőtt az örökösödési jog rövid ismertetésére áttérnénk szükségesnek tartjuk a szülők és gyermekek egymáshoz viszonyáról és — ami az örökjog szempontjából különös fontossággal bír — a rokonság fogalmáról egyet-mást megjegyezni.

* Du Halde id. h.

** Gans id. m. 106.

Az atya hatalma gyermekei felett a feltétlen önkény jellegével bir, olyannyira, hogy a gyermekek atyjuk életében önállókká soha sem lehetnek; az atya korlátlanul intézkedik gyermekei élete felett s a mellett, hogy fiainak épúgy mint leányainak kiházásítása kizárólag az ő hatáskörébe tartozik, ő gyermekeit tetszése szerint el is adhatja; ezzel kapcsolatban a gyermekek elsőrendű kötelessége apjuk jólétéről gondoskodni s minden szerzeményüket rendelkezésére bocsátani; és a gyermekek e kötelessége — mint Unger* megjegyzi — kétségtelentül nagy mérvben járult a polygamia terjesztéséhez, mert minél több gyermekkel birt az atya, annál kényelmesebb és kellemesebb volt az anyagi helyzete. — Az adoptio mint a család fentartásának eszköze, Khinában is ismeretes volt, sőt még általánosabb érvénnyel birt mint Indiában. Az adoptálónak szabadsága azonban korlátozva volt annyiban, mennyiben csak ugyanazon családi névvel bíró gyermeket adoptálhatott. Az örökbefogadott gyermek törvényes gyermek gyanánt szerepelt s elválaszthatlan kapcsolatba lépett az örökbefogadó családjával.**

A rokonság fogalma Khinában kettős alapon nyugszik; első sorban ugyanis a rokonsághoz tartoznak a vérrokonok a negyedik fokig, azután pedig mindazok, kik ugyanazon családi nevet viselik. Mindkétnemű rokonság házassági akadályt képez, azonban az utóbbi a házasságkötés szempontjából enyhébb beszámítás alá esik. A rokonok egymáshoz viszonyát illetőleg a senioratus elve uralkodik s a család idősebb tagjai nemcsak kiváló tiszteletben részesülnek, hanem bizonyos tekintetben a törvényen kívül állanak. Mig ugyanis a fiatalabb családtagok által az öregebbekkel szemben elkövetett bármily csékély jogsértés

* Id. m. 18. l.

** Gans id. m. 108. l.